

At bo skrøbeligt – ældre menneskers hverdagsliv i skæve boliger

En del af ældrebefolkningen, man sjældent hører om, er ældre mennesker med hjemløshedserfaringer. Hvordan opleves det at få en bolig efter et langt liv som hjemløs?

I nogle af de mest ufremkommelige og useste hjørner af det Københavnske landskab, findes boliger tilegnet mennesker med erfaringer fra liv i længerevarende hjemløshed og meget udsatte omstændigheder. Boformen hedder 'skæve boliger': en variant af en almen bolig, hvor beboerne visiteres til små og ideelt set billige boliger af Københavns Kommunes Udsatte- og hjemløseenhed. I en skæv bolig kan beboerne leve i rammer, der er mere frie end traditionelle almene boformer, og aktuelt råder kommunen over 77 skæve boliger, der er fordelt på syv matrikler i bydelene Amager, Valby, Vanløse, Brønshøj og Sydhavnen. Til hver bebyggelse er knyttet sociale viceværter, som understøtter beboerne i det omfang, den enkelte har behov for.

Artiklen baserer sig på et antropologisk studie blandt den ældre del af beboerne i boformen, som har tilvejebragt en dybdegående kvalitativ indsigt i hverdagslivet på matriklerne. Mange beboere er over 50 år og kvalificerer sig således som 'ældre', når der tages udgangspunkt i en ikke-kronologisk forståelse af aldring, der medregner de fysiologiske, psykiske og sociale processer og forhold, som et liv i hjemløshed og udtalt udsatte omstændigheder fremskynder (Canham et al., 2022; Fahnøe & Kronbæk, 2024; Grenier, 2022). Undersøgelsens overordnede formål er at fremme en forståelse for hverdagslivet i dette særlige velfærdstilbud. Studiet viser, hvordan de fulgte beboere understøttes af de fysiske rammer og den professionelle omsorg, de ydes i det

daglige, men at mange på samme tid oplever en ambivalens og fremmedgjorthed overfor livet i boformen, som udfordrer deres hverdagsliv og trivsel i det længere perspektiv. I artiklen udforskes dette paradoks. Teksten bidrager med et indblik i en svært tilgængelig velfærdsinstitution, og synliggør nogle af de mange problemstillinger, der optræder, når ambitionen er at skabe fysiske rammer, bolig og yde omsorg for ældre mennesker, der er formet af liv i meget udsatte positioner.

Metode, empirisk materiale og videnskabelig forankring

Det antropologiske feltarbejde er foretaget på fem af de syv matrikler med skæve boliger i København hen over en periode på ni måneder mellem juni 2024 og februar 2025. Undersøgelsens empiriske materiale består af feltnoter fra deltagerobservation, et stort antal uformelle og fortløbende samtaler med beboere, sociale viceværter, gæster til beboerne og andre med ærinder på områderne, samt af 14 dybdegående, kvalitative interviews med beboere på fire matrikler, der efterfølgende er blevet transskriberet og systematiseret.

Det længerevarende etnografiske feltarbejde (Rasmussen, 2018) har haft store metodiske fordele, da den forskningsmæssige adgang til områderne og livet i boligerne hviler på en tillid fra beboerne, som det kræver tid at opnå. Der er tale om svært tilgængelige sociale sammenhænge, som kan fremtræde både fremmedartede og utilnærmelige ved de første mange møder. De sociale viceværter har været afgørende bindeled i processen med at etablere kontakt til beboerne og i deres hjælp med at få interviewaftaler i stand.

Feltarbejdet har ledt til personlige relationer med en gruppe beboere, som har taget form under mange besøg på særligt to af matriklerne, med samtaler, visiter i boliger og deltagelse i sociale situationer og begivenheder. Forskningen bygger på en hverdagslivsanalytisk tradition (Bech-Jørgensen, 2003), hvor bestræbelsen er, at man som feltarbejder forholder sig så åben og forudsætningsløs som muligt over for det, der sker i de studerede sammenhænge. Over tid træder særlige gentagelser, mønstre, aktiviteter, sociale relationer og fænomener frem, som påkalder sig opmærksomhed og forfølges yderligere med henblik på at supplere og udfordre den empiri-

Vilkårene for at blive ældre og gammel er nogle ganske andre, når hverdagslivet er formet af meget udsatte omstændigheder. (...) De livserfaringer, beboerne i skæve boliger har med sig, giver derfor også bestemte vilkår for de processer, der er forbundet med at bo, bebo og 'finde på plads' i verden

ske indsigt, der løbende opnås (ibid.). De forskningsspørgsmål, som ligger til grund for en hverdagslivsanalytisk undersøgelse, er derfor af mere overordnet og grundlæggende karakter, men udvikles og kvalificeres undervejs i arbejdet. Artiklen udforsker en af de tematikker, der har manifesteret sig i det udførte feltarbejdes forløb, og som omhandler de fulgte ældre menneskers ambivalente forhold til deres bolig.

Fra kaotiske til mere ordnede hverdagsliv

De ældste beboere i skæve boliger drager fordel af deres indflytning og bolig på en lang række områder. Beboerne har det tilfælles, at de har en mangeårig hjem- og boligløshed bag sig og flytter ind med kroppe og bevidstheder, der er formet af barske tilværelser. De har tidligere levet under kaotiske og omtumlede betingelser, ofte som gadesovere og gadehjemløse, som 'sofasovere' med periodisk overnatning hos venner og netværk, eller med ophold på herberger og forsorgshjem. Dertil har der hos mange været perioder med bosættelse på steder og i sammenhænge, der ikke i udgangspunktet er beregnet til dette, fx i telte, på togstationer, eller andre overnatningssteder i det offentlige rum, eller de har fundet ly i forladte bygninger, boet i en bunker eller en garage.

Et andet mønster, der går igen hos størstedelen af beboerne, er et stort forbrug af rusmidler. Nogle er stofbrugere og i behandling for deres afhængighed, andre har et stort forbrug af alkohol, og der er beboere, som anvender flere slags rusmidler i deres

hverdag. Feltarbejdet har givet indblik i beboernes veje hen til deres skæve bolig, og de udførte interviews rummer beskrivelser af de processer, der har ledt dem ud i hjemløshed. Deres livsbaner er gennemgående berørt af udsathed, og de beskriver voldsomme forløb og hændelser, hvor psykisk og social mistrivsel og en mangeårig ustabilitet er fremtrædende faktorer. Mange har været eksponeret for rusmidler, psykisk sygdom, vold, misbrug og vanrøgt i familiære og andre nære relationer, og de har fra tidligt i livet været udsat for de destruktive følgevirkninger, som er forbundet med kombinationen af social, psykisk og strukturel marginalisering. Beboernes livsfortællinger rummer derfor voldsomme begivenheder, hændelser og traumatiske vendepunkter, men også beskrivelser af hverdagsliv præget af midlertidighed og usikkerhed.

Tildelingen af en skæv bolig bidrager først og fremmest med en bolig-mæssig stabilitet, beboerne ikke har haft længe. Boligerne er små et- eller toværelses huse eller rækkehuse med bad, toilet og køkkenforhold, og der er små haver til husene samt fælles udendørs områder og vaskefaciliteter. Beboerne får med boligen en dør, som kan låses, tag over hovedet, og deres eget sted at bo og opholde sig; en fysisk ramme, de kan disponere over, tage af sted fra og vende tilbage til. Men de får også adgang til sociale viceværter, der med fundament i bl.a. pædagogiske, social- og sundhedsfaglige uddannelsesbaggrunde, og erfaring fra arbejde med voksne i udsatte positioner, understøtter den enkelte

ABSTRACT

Skæve boliger er et tilbud til mennesker med længerevarende erfaringer fra liv i hjemløshed og meget udsatte omstændigheder. Boformen er en variant af en almen bolig, hvor beboerne kan leve i rammer, der er mere frie end traditionelle almene boformer. Denne artikel baserer sig på antropologisk feltarbejde udført blandt de ældste beboere i skæve boliger i København. Studiet viser, hvordan de fulgte beboere understøttes af de fysiske rammer og den professionelle omsorg, de ydes i hverdagen, og peger samtidig på, hvordan den livsbetingede skrøbelighed, de bærer med sig, gør det svært for mange at finde ro, bo i og bebo deres bolig i det længere løb. Artiklen beskriver nogle af de problematikker, paradokser og ambivalenser, der optræder omkring de ældre beboeres hverdagsliv i boformen.

Forskningsprojektet "Hverdagsliv i skæve boliger – en antropologisk undersøgelse af det sociale liv blandt udsatte, marginaliserede ældre mennesker i København" er finansieret af Fonden Ensomme Gamles Værn.

Jon Dag Rasmussen, ph.d., forsker ved Danmarks Institut for Pædagogik og Uddannelse (DPU), Aarhus Universitet.
jdr@edu.au.dk

beboers sundhedsmæssige, sociale og mere generelle tilstand. Derudover får de naboer, som har livshistorier med paralleller til deres egen, og som de har mulighed for at indgå i relationer med, kan spejle sig i, og vælge (eller ikke vælge) at omgås. Den skæve bolig udgør således et alternativ til de omtumlede og ustabile tilværelser, beboerne har haft gennem mange år.

At bo, bebo og blive gammel

Vilkårene for at blive ældre og gammel er nogle ganske andre, når hverdagslivet er formet af meget udsatte omstændigheder. Gennemsnitslevealderen for mennesker med mangeårige erfaringer fra liv i marginaliserede positioner er 17 år kortere end den øvrige befolkning og oplevelsen af livskvalitet væsentligt ringere (Pedersen et al., 2023). De livserfaringer, beboerne i skæve boliger har med sig, giver derfor også bestemte vilkår for de processer, der er forbundet med at bo, bebo og 'finde på plads' i verden (Jackson, 1995).¹

Selvom boformen er tilpasset beboerne og udspænder et net af professionel omsorg under dem, er det hos de fleste stadig svært at opnå ro, stabilitet og forankring i deres bolig – og i deres tilværelse mere generelt. Det ses også blandt ældre beboere, der har haft en skæv bolig gennem længere tid. Herunder følger tre forskellige eksempler på dette fænomen, som anskueliggør, hvordan der blandt de ældste beboere i skæve boliger er tale om en særlig slags ældreliv og -tilværelser. Den gennemgående tematik er en form for utilpassesthed og uro omkring det 'at bo', der kommer til udtryk på forskellige måder, og som er med til at definere hverdagen på meget grundlæggende facon.

Leif – boligens (u)tryghed

Leif er sidst i 50'erne og har haft sin skæve bolig gennem nogle år. Han har tidligere boet på gaden, men har også været bosat på Nørreport station i det centrale København, i forskellige forladte bygninger, og har i en kort periode haft en lejlighed i et alment boligselskab. Han fortæller, hvordan hans søvn er fragmenteret og brudt op i kortere perioder, hvor han "tager en mørkefar", når han bliver træt rundt på døgnet – det kan være på sofaen i det mørke stuerum, på stolen i hans have foran den skæve bolig, eller på fællesarealet, hvor han ofte blunder eller falder i en kortvarig søvn. Som Leif siger, så sover han altid med sit tøj på, da han ikke bryder sig om den sårbarhed, der er forbundet med at være afklædt og ude af stand til at flygte, hvis en truende situation skulle opstå.

Leifs søvnmønster viser, hvordan hans brug af boligen er formet af erfaringer, han har gjort tidligere i sit liv. Men som feltarbejdet tydeliggør, er han stadig udsat for besøg fra udefrakommende personer, der presser sig på, stjæler fra ham, når han fx er stof- eller alkoholpåvirket eller er faldet i søvn, og som bringer utryghed ind i boligen. Den tidligere gadehjemløshed præger de helt grundlæggende strukturer omkring ham og påvirker noget så basalt som evnen til at opnå hvile. Flugtparatheden og den fulde påklædning, er ikke bare reminiscenser fra fortiden, men en form for beredskab og personligt værn, Leif stadig har behov for, når han opsøges

af mennesker, som retter ubehagelige fordringer ind i det lille hus.

Dette til trods er boligen en yderst vigtig del af at sikre en mere stabil og ordnet tilværelse, og den giver helt grundlæggende Leif et sted at finde ly og være, andre at omgås, og adgang til de sociale viceværter, der understøtter ham i hverdagen. Det er tydeligt, at han ikke bebor sin bolig på måder, der oftest forbindes med dette begreb, men studiet viser, hvordan den alligevel bidrager til en orden og stabilitet, der måske kan være svær at se ved første øjekast, men som står i stor kontrast til det liv på 'gaden', som ville være alternativet til boformen, og som han er blevet for skrøbelig og svækket til at mestre.

Helene – tilbagelængsel og ensomhed

Helene er midt i 60'erne. Hun er egentlig flyttet fra sin skæve bolig, efter at have ønsket sig en "almindelig lejlighed" gennem lang tid, men kommer regelmæssigt forbi for at besøge og opholde sig på matriklen, hvor hun tidligere boede gennem seks år. Hun føler sig isoleret og meget ensom i den nye lejlighed og har fortrudt, at hun er flyttet. Hun fortæller, hvordan hun oplever sig marginaliseret, stigmatiseret og ekskluderet i den nye opgang, da de andre beboere har fundet ud af, at hun har en historie med stofafhængighed og hjemløshed.

Helene er i den situation, at hun efter en lang proces omsider har fået en 'almindelig lejlighed', der hos mange beboere er synonym med at bevæge

sig væk fra rollen som en 'skæv eksistens'³, og videre i retning af noget mere normalt. Den flytning, hun så længe havde set frem til, har den ulykkelige slagside, at hun i den nye opgang føler sig mere isoleret og ensom, end hun har gjort i mange år.

Denne oplevelse får en ekstra vægt, når hun i et interview beskriver, at hun som tidligere beboer i skæv bolig har oplevet at blive "regnet som den laveste i samfundet". Helene fortæller, hvordan små interaktioner, tegn og gestusser som nedslående blikke fra de nye naboer, den nye viceværts 'afsløring' af hendes fortid, og samtaler hun overhører imellem opgangens øvrige beboere igennem lejlighedens hoveddør, bidrager til, at hun efter flytningen føler sig ekskluderet og marginaliseret på en måde, der gør, at hun ønsker sig tilbage til den skæve bolig og de naboer, hun deler livshistorie, erfaringer og interesser med.

I opgangen er hun mere fremmed, end hun på nogen måde forventede at være, og det er kilde til en stor ulykke og desperation. Forestillingen om, hvordan livet i en almen lejlighed er, har overrumplet Helene, som "ikke [havde] tænkt over, hvor ensom jeg

ville blive". Ensomheden bliver udtryk for hele oplevelsen af at være på fremmed grund blandt mennesker, der ikke ønsker hende som nabo, og mødet med de marginaliserings- og eksklusionsmekanismer, hun havde opnået en distance til, da hun boede på matriklen med skæve boliger.

Hans – uro og usikkerhed

Hans er først i 60'erne. Han har tidligere boet i skæv bolig i den anden ende af byen, men flyttede til den nuværende matrikel, da han oplevede konflikter og uvenskab med de andre beboere. Han fortæller, at han er meget utryk i sin bolig og ikke føler, at han kan forlade den, da han er bange for indbrud. Inden Hans fik sin første skæve bolig, boede han hos skiftende kærester og "kammerater" i det område af København, han nu er vendt tilbage til, hvor han havde drikke-relationer. Efter en årrække i boformen er han overbevist om, at han ville være bedst tjent med en lejlighed i et "almindeligt område", hvilket han jævnlige ytrer og vender med de sociale viceværter på matriklen.

Hos Hans er der også en udtalt uro omkring det 'at bo'. Han er flyttet fra én skæv bolig til en anden, men har fortsat store problemer med at finde sig til rette, da han både er utryk ved at være i boligen og samtidig ikke føler, at han kan forlade den. "Jeg kan ikke gå ud ad døren, uden folk ruller mig", siger han, da han beskriver oplevelsen af at være bange for nogle af de andre beboere og derfor at være stavnsbundet til huset. Som Hans

siger, er problemet, at han ikke "hører til" i en skæv bolig, fordi han føler sig anderledes end de øvrige beboere.

Overordnede tematikker

Andre af de ældre beboere beskriver variationer over samme fænomen, hvor de værdsætter deres skæve bolig og mere eller mindre eksplicit anerkender de muligheder, boformen giver dem, men også ønsker sig væk. Indflytning er for mange en både krævende og længerevarende proces præget af ambivalens og uro, idet overgangen fra 'gaden' til en bolig er overvældende og står i stor kontrast til de tilværelser, beboerne kommer fra.

Studiet viser desuden, at mange over tid indhentes af en gennemgribende hvileløshed eller rastløshed, der gør det svært at finde sig til rette i det længere løb, og som udfordrer motivationen for at blive boende. Én beskriver ideen om at flytte tilbage til det herberg, han boede på, inden han fik sin skæve bolig, og hvor mindet om regelmæssige måltider, personalemæssigt opsyn og nærvær i flere af døgnets timer, og et mere socialt forpligtende og beskyttet bomiljø, er attraktive elementer i alderdommen. En anden drømmer på samme måde som beskrevet i de ovenstående eksempler om en 'almindelig lejlighed', men udtrykker samtidig en stor bekymring ved tanken om at forlade matriklen med henvisning til den ensomhed, han kender fra tidligere og frygter at flytte ud i. Helenes erfaring med flytning fra boformen er et meget klart eksempel på denne følgevirkning. Andre oplever konflikter med nogle af de omkringboende, rager uklar med de sociale viceværter eller med besøgende fagprofessionelle.

Denne skrøbelighed forstærkes yderligere, når beboerne bliver ældre og indhentes af livsstilsrelaterede og andre problematikker, idet hverdagslivet i boformen er lagt an på, at de kan klare sig selv med støtten fra de sociale viceværter og udefrakommende velfærdsprofessionelle

Blandt de ældste beboere kan der desuden indfinde sig en frygt, når de erkender, at de er ved at blive for svækkede til at håndtere de mange krav om fx selvhjulpethed, som er forbundet med livet i boformen. Også her er dobbelttydigheden udtalt, da beboerne på den ene side ønsker sig væk, men på samme tid har svært ved tanken om at forlade den sammenhæng, de trods periodiske eller mere varige følelser af ambivalens, tvivl eller fremmedgjorthed, er etableret i.

Afsluttende perspektiver: 'levbare' liv

På baggrund af studier blandt hjemløse i Aalborg i den sidste del af 1990'erne beskriver sociologen Birte Bech-Jørgensen (1999), hvordan de tvetydigheder og den ubestemmelighed, der knytter sig til hverdagslivet blandt personer med længerevarende erfaringer i hjemløshed, kommer til udtryk, når disse mennesker hjælpes til et fast sted at bo. Processen er ofte problematisk, fordi den erfaringsverden, hjemløse personer over tid lærer at leve og begå sig i, på en række måder står i modsætning til livet i en fast boligmæssig ramme, eller fordi disse personer "ikke har lært at bo, eller har glemt det" (ibid., s. 21). Men også fordi længerevarende perioder i yderst udsatte omstændigheder har medført frygt for at være tæt på andre mennesker, for at være alene, opholde sig i lukkede rum, eller i andre særpræg, som er fremkaldt eller forstærket af liv med meget udsatte betingelser, der gør det svært at bruge, fastholde og trives i en bolig.⁴

Studiet af skæve boliger i København viser, at beboerne her gives mulighed for at etablere og leve 'levbare liv' (Butler, 2004) – at boformen og det net, der udspændes under dem, bidrager til en stabilitet og kontinuitet, de fleste ikke har haft i mange år, og at tilbuddet derfor er med til at forbedre deres livssituation på meget væsentlige områder. Samtidig viser det også, at der hos mange findes en hvileløshed og rastløshed, som altid ligger på lur, som relaterer sig til den livsbetingede skrøbelighed, de lever med, og som manifesterer sig ved indflytning, og igen når de har haft boligen i en periode.

Denne skrøbelighed forstærkes yderligere, når beboerne bliver ældre og indhentes af livsstilsrelaterede og andre problematikker, idet hverdagslivet i boformen er lagt an på, at de kan klare sig selv med støtten fra de sociale viceværter og udefrakommende velfærdsprofessionelle som fx sociale hjemmeplejere eller ansatte fra kommunens rusmiddelbehandling. Således peger studiet på, at beboerne igen mødes af marginalisering i alderdommen, når de ikke længere kan mestre den hverdag, som livet i boformen kræver.

Da der er meget få plejetilbud tilegnet ældre med disse livserfaringer, står mange i praksis uden egentlige alternativer. De kan derfor være nødsaget til at flytte videre til sammenhænge, hvor deres lavere kronologiske alder, deres livsløb og dertilhørende handlemønstre, værdier og erfaringer, og deres brug af alkohol eller euforiserende stoffer, alt sam-

men er med til at fremmedgøre og stigmatisere dem. Det vedligeholder på paradoksal måde en marginalisering og isolation i den sidste del af deres liv, som de i et velfærdssamfund kunne tilbydes en frihed fra.

Referencer

Bech-Jørgensen, B. (1999). *Hjemløses boliger*. Aalborg: Forskningsgruppen Arbejds- og Leve-miljøer, 4(1).

Bech-Jørgensen, B. (2003). *Ruter og rytmer: Om brobyggerne, frontfolket og de hjemløse*. København: Hans Reitzel.

Bourgois, P. & Schonberg, J. (2009). *Righteous Dopefiend*. USA: California Series in Public Anthropology, University of California Press.

Butler, J. (2004). *Undoing gender*. London: Routledge.

Canham, S. L., Weldrick, R., Sussman, T., Walsh, C. A. & Mahmood, A. (2022). Aging in the Right Place: A Conceptual Framework of Indicators for Older Persons Experiencing Homelessness, *The Gerontologist*, 62(9), s. 1251–1257.

Fahnøe, K. R. & Kronbæk, M. (2024). *Stofbrug, aldring og bolig: Rapport fra forskningsprojekt om ældre stofbrugere der bor på herberg*. København: Skriftserien Socialt Arbejde, Københavns Professionshøjskole.

Grenier, A. (2022). *Late-life homelessness: Experiences of Disadvantage and Unequal Aging*. Montreal: McGill-Queen's University Press.

Jackson, M. (1995). *At home in the world*. Durham: Duke University Press.

Pedersen, P. V., Christoffersen, N. B., Møller, S. R. & Davidsen, M. (2023). *Dødelighed og brug af sundhedsvæsenet blandt socialt udsatte mennesker i Danmark: Registeropfølgning 2007-2021*. Statens Institut for Folkesundhed, Syddansk Universitet.

Rasmussen, J. D. (2018). Vejfarende etnografi: om at træde ind i landskabet gennem længerevarende feltarbejde. I: Jacobsen, M. H. & Jensen, H. L., red., *Etnografier*. København: Hans Reitzels Forlag, s. 75-103.

Steno, A.M. (2023). Social and Spatial Aspects of Loneliness: Challenges to Belong and Acquiring a Sense of Home in a Senior Housing Facility in Denmark. *Anthropology & Aging*, 44(3), s. 31-41.

Williams, T. (2024). *Life Underground: Encounters with People Below the Streets of New York*. USA: Columbia University Press.

Noter

¹ Se også artiklen "Social and Spatial Aspects of Loneliness: Challenges to Belong and Acquiring a Sense of Home in a Senior Housing Facility in Denmark" (Steno, 2023), der diskuterer forholdet mellem ensomhed, bolig og sted blandt ældre mennesker i en boform tilegnet personer med ensomhedserfaringer.

² Alle navne i artiklen er pseudonymer.

³ Et begreb, der som følge af boformens udviklingshistorie og de termer, der tidligere har været brugt om målgruppen i officielle rapporter og politiske beslutningsprocesser, fortsat klæber til beboerne. Dette på trods af, at begrebet længe har været kritiseret for både at romantisere og distancere sig fra dem, det bruges om, og også møder kritik fra de berørte mennesker selv.

⁴ Se fx "Righteous Dopefiend" (Bourgois & Schonberg, 2009) og "Life Underground: Encounters with People Below the Streets of New York" (Williams, 2024) for nyere etnografiske studier, som beskriver lignende problematikker i en amerikansk kontekst.